

JAARBOEK

VAN HET

EUROPEES

GENOOTSCHAP

VOOR

MUNT- EN

PENNINGKUNDE

20
16

INHOUDSTAFEL

Verantwoordelijken van het EGMP	I
Afdelingen van het EGMP	II
Verslag van de AV van het EGMP FV in Tienen (28/V/2016)	VI

Laurens AERNOUT

Misslagen met incuse eigenschappen	1
------------------------------------	---

Luk BEECKMANS *ET AL.*

Een muntdepot uit de vroege 20 ^{ste} eeuw in Heverlee (Vlaams-Brabant)	11
--	----

Hendrik DE BACKER

Een loden penning van de Onze-Lieve-Vrouw-kerk van Onze-Lieve-Vrouw-Waver	27
--	----

Hendrik DE BACKER & Raf VAN LAERE

Brabantse of Mechelse draken in een kleine muntschat van Borgloon uit de tweede helft van de 12 ^{de} eeuw	31
---	----

Willy GEETS

Maximiliaan, feodaal monarch, en zijn efemere muntslag in Mechelen (1485-94)	39
---	----

Arnaud GRISPEN

Een bijzondere Portugees/Nederlandse vondst op Vlaamse bodem	81
--	----

Paul HUYBRECHTS

De productie van Paul Huybrechts – Een selectie van recente creaties	85
---	----

Jan MOENS

Leopold Wiener verstrooid?	115
----------------------------	-----

Eddy SCHUTYSER

- Munten gevonden op de site van het 'Blauw Kasteel' of
Beverhoutshof in Moerbrugge 117

Huguette TAYMANS

- De prijspenningen van de Academie voor Schone Kunsten
te Gent van 1830 tot 1914 149

Luc VAN EECKHOUDT

- Sint-Christoffel, de beschermheilige van de reizigers en de auto-
mobile op medailles van de eerste helft van de twintigste eeuw –
Een bijdrage tot de religieuze numismatiek 179

Luc VAN EECKHOUDT

- Bert Gerresheim's medailles van Pater Friedrich Spee von
Langenfeld sj 195

RECENSIES

- AIMÉ HAECK, *De kleine Brabantse denieren van de dertiende
eeuw* (Willy Geets) – Jean-Claude MARTINY, *De eerste grote
zilveren munten in Vlaanderen* (Raf Van Laere) – Rudy DILLEN,
Kempisch noodgeld tijdens WO I (René Waerzeggers) 205

BERT GERRESHEIM'S MEDAILLES VAN PATER FRIEDRICH SPEE VON LANGENFELD SJ

LUC VAN EECKHOUDT

DE DÜSSELDORFSE BEELDHOUWER Bert Gerresheim vierde op 8 oktober 2015 zijn tachtigste verjaardag. Hij wordt algemeen erkend als een van de belangrijkste figuratieve beeldhouwers van deze tijd, en heeft in zijn artistiek leven een zeer uitvoerig palmares opgebouwd. Tevens is hij een gerenomeerd tekenaar en leraar. Hij is lid van de derde orde van Sint-Franciscus. Zijn meer dan levensgrote beelden en innemende kruiswegen vinden we verspreid over heel Duitsland en ver daarbuiten. Oorspronkelijk was zijn oeuvre zeer surrealistisch, bijzonder waren zijn *Vexierporträts*^[1]; de laatste decennia wordt hij meer academisch figuratief, doch het surrealisme blijft steeds om de hoek turen^[2].

Zijn hoofdwerk is de reusachtige *Apocalyps* van de *Marienbasilika* van Kevelaer^[3] met een oppervlakte van 50 m² en 260 figuren in hoogrelief. Ook zijn heimatstad Düsseldorf telt talrijke beeldhouwwerken van zijn hand, zoals het *Heinrich Heine-Monument* (1981), *Stadterhebungs-Monument* (1988), *Josef-Monument* (1990), *Johannes von Nepomuk* op de *Oberkasseler Brücke* (1985) of het *Hoppedits-Denkmal* (2008); vermelden we ook nog het *Spee-Epitaph* te Kaiserswerth (1991), en de *Franciscus* aan de Franciscuskerk in Mönchengladbach-Rheydt (2007)^[4]. Het bedevaartsoord Kevelaer telt meer dan 50 beeldhouwwerken van zijn hand, in Keulen treffen we het *Edith-Stein-Denkmal* (1999) en de *Gedenktafel zum XX. Weltjugendtag* (2005) aan de Dom aan. Werken van hem vinden we ook in Kleve, Wuppertal, Münster, Hattingen, Bielefeld, Warschau (Polen), Neuss, Berlin, Rianxo, Santiago de Compostela (Spanje)^[5], Noord-Ierland en talrijke privécollecties.

Een minder gekend aspect van deze veelzijdige kunstenaar is dat hij ook enkele medailles en plaketten heeft ontworpen, namelijk de Spee-medailles. Het zijn deze medailles die we even van dichterbij gaan bekijken.

[1] Bert GERRESHEIM, *Extramundi. Eine Jeneitsreise – 99 Vexierbilder*, Mönchengladbach, 2013. IDEM, *Oostender Stündenbuch – auch eine Apokalypse – 66 Vexierbilder*, Mönchengladbach, 2011.

[2] Werner ROEMER, *Bert Gerresheim. Retrospektive 1960-1995*, Kevelaer, 1995; IDEM, *Visiöner Realismus. Bert Gerresheim; Zeichnungen-Skulpturen-Monumente*, Aachen, 2009. *Unterwegs. Bert Gerresheim zum 70. Geburtstag. Sonderausstellung*, Goch, 2005.

[3] Bert GERRESHEIM, *Kevelaerer Apokalypse*, Kevelaer, 2003.

[4] Klaus HURTZ, *Wundmale*, Mönchengladbach, 2007.

[5] IDEM, *Durchbetete Wege. Rom-Jerusalem-Santiago de Compostela-Kevelaer*, Mönchengladbach, 2007.

Wie was Pater Friedrich (von) Spee von Langenfeld (° Kaiserswerth, 25 februari 1591 – † Trier, 7 augustus 1635)?

P. Friedrich Spee von Langenfeld SJ (1591-1635)
Anoniem, Erzbischöfliches Friedrich-Spee-Kolleg, Neuss

Pater Spee was een jezuïet, afstammend van een oud adellijk geslacht uit de 14de eeuw, Spede van Langenvelt ^[6] met als wapenschild: een goudgekroonde stappende rode haan op een zilveren veld. Op 19-jarige leeftijd trad hij in bij de jezuïeten te Trier, en na zijn opleiding werd hij professor aan de universiteit van Paderborn. Hij was een hevig tegenstander van de heksenvervolgingen met zijn beroemde, evenwel anonieme werk *Cautio criminalis* (1631), waarin hij de heksen in bescherming nam en zo 'de partij van de duivel koos'. Hij verzette zich tegen de *Hexenhammer* (1487) ^[7], een geschrift van de dominicaan Sprenger die een verantwoording gaf voor foltering en de brandstapel. Het was hiertegen dat

^[6] Beate KÖSTER, *Spee-Bild Düsseldorf Kaiserswerth*, Neuss, 1992.

^[7] *IBIDEM*, p. 3: Das Spee-Epitaph.

Pater Spee zich heftig verzette en poneerde dat verklaringen en bekentenissen afgedwongen via foltering niet waarheidsgetrouw zijn. Zelfs zijn eigen tante Anna Spee von Langenfeld werd op 20 september 1631 veroordeeld tot de brandstapel.

Anderzijds is hij ook gekend voor zijn geestelijke gezangen, waarvan er heden nog verschillende als kerkliederen worden gezongen, samengebundeld in *Trutsnachtigall*, postuum uitgegeven te Köln in 1649^[8]. In *Sursum Corda*, het zangboek dat wij thans nog liturgisch gebruiken, vinden we nog menig lied van Friedrich van Spee.

Hij overleed op 44-jarige leeftijd in Trier. Zijn graf werd in 1980 herontdekt in de Jezuïetenkerk aldaar, waar hij begraven ligt met op zijn sarcofaag de inscriptie **P. FRE. SPE.** en boven in de kerk een *Denkmal*. Hij kreeg ook een *Ehrenplakette* te Keulen aan het Driekoningengymnasium.

Boek CAUTIO CRIMINALIS (1631)

^[8] Wikipedia, Friedrich Spee, Der Lyriker.

De medailles Friedrich Spee von Langenfeld door Bert Gerresheim

Bert Gerresheim, zelf een franciscaan, is steeds diep religieus bewogen geweest. Kaiserswerth, Pater Spee's geboorteplaats, bevindt zich bij Düsseldorf, Gerresheim's heimatstreek. Zo kent hij de geschiedenis en levenswandel van Spee door en door. Het verwondert dan ook niemand dat hij werd aangezocht om ter gelegenheid van de vierhonderdste verjaardag van de herdenking van de geboorte van Pater Spee een herdenkingsmonument te creëren. Het werd het *Spee-Epitaph* (250 × 120 cm), opgesteld aan de buitenwand van de Suitbertus-basiliek aldaar^[9]. Daarbij werd dan nog een kleinere gedenkplaat in reliëf opgehangen aan de Hexenturm te Rüthen.

*Bert Gerresheim, Spee-Epitaph
Suitbertus-Basilika, Kaiserswerth/Düsseldorf*

^[9] Werner ROEMER, *Bert Gerresheim Retrospective*, o.c. [n. 2], p. 170-175: Das Epitaph in Kaiserswerth.

Hierop zien we, als een voorstelling van een pieta, Pater Spee met in zijn armen een in bezwijming vallende heks waarover hij zich liefdevol ontfermt. Deze heks draagt reeds de stigmata van Christus in haar handen.

Omheen deze hoofdfiguren krijgen we links en rechts de volledige iconografie van Friedrich Spee: links de foltertuigen en de verbranding: een jodenster, een hakenkruis, de verbrandingsoven, de guillotine en de martelaren van Nagasaki (Japan, 1597); rechts zien we verwijzingen naar het lyrische werk van pater Spee, met zijn luit en partituren; de zijkant is afgeboord met een bloemenrand met daarin een vogel, en wel de nachtegaal! Bovenaan rechts staat een preekstoel afgebeeld, die is versierd met de doornkroon en de lijdenswerktuigen van Christus^[10]. In de hoeken van dit epithaaf zien we op schildjes **IHS**, het logo van de jezuïeten, het wapen van de familie Spee von Langenfeld (gekroonde stappende haan) en het wapen van Kaiserswerth.

Spee-Epitaph, detail

Heel merkwaardig zien we bovenaan twee rijen figuren, typisch voor de narratieve kunstwerken van Gerresheim zoals we die bijvoorbeeld ook terugvinden in de basiliek van Kevelaer, het *Papstportal* (1989)^[11] en het portaal van de *Nach-*

[10] *IBIDEM*, p. 171.

[11] Werner ROEMER, *Het Pausportaal van Kevelaer*, Kevelaer, 1992.

folge Christi (1990)^[12]. In dezelfde zin vervaardigde hij ook nog het derde portaal van de basiliek, *Das Portal der Versöhnung* (1997)^[13].

Deze twee rijen figuren in hoog reliëf geven de geestelijke navolgers en voorbeelden van pater Spee weer, zoals beroemde jezuïeten, jezuïeten-missionarissen, mystiekers of mensen die hun leven voor zieken en stervenden gaven, met in de bovenste rij middenin Christus zelf, en in het midden van de tweede rij de Heilige Suitbertus, patroonheilige van deze kerk. Zo zien we dertig goed herkenbare figuren^[14] zoals de H. Ignatius, Franciscus Xaverius, Aloysius van Gonzaga en zelfs onze Johannes Berchmans († 1621) uit Diest.

*Bert GERRESHEIM (l.) en zijn assistent Francisco CES HERNANDEZ (r.)
bij het Spee-Epitaph te Kaiserswerth (oktober 2007)*

[12] IDEM, *Das Portal der Nachfolge Christi*, Kevelaer, 1993.

[13] Richard SCHULTE STAADT, *Das Portal der Versöhnung*, Kevelaer, 1998.

[14] Beate KÖSTER, o.c. [n. 6], p. 5-7: hier vinden we een volledig overzicht van deze dertig figuren met telkens een korte beschrijving.

Bert Gerresheim maakte uiteindelijk drie Spee-medailles:

- een grote Spee-medaille in hoog reliëf (diameter 20 cm): de Spee-Plakette
- een tweede Spee-Plakette (diameter ca 24 cm)
- een Spee-medaille (diameter 11 cm).

De grote medaille in hoog-reliëf^[15], de *Spee-Plakette* (1991)

Dit is een van de mooiste medailles in hoog-reliëf die we ons kunnen voorstellen, groen gepatineerd brons met een doorsnede van 20 cm en tot 3,5 cm reliëf.

Bovenaan de tekst **Friedrich Spee Kaiserwerth 1591**. Pater Spee staat frontaal afgebeeld in borstbeeld, de jezuïet met zijn bonnet in de hand, met vóór hem zijn boek *Cautio criminalis*, steunend op een sokkel waarop het jezuïetenlogo **IHS** met een Tau-kruis op de **H**. Links van hem zijn luit met in de opening ervan het logo **BG**, met partituur. Op de rand van de luit zien we het logo van het gietersbedrijf uit Düsseldorf **SCHMAKE**. Rechts van hem zien we de foltertuigen van de heksenvervolg: handboeien, fakkel, vuurijzers, schroeven. Zeer typisch voor een beeldhouwwerk van Gerresheim zijn de getrokken vingers en handen (vol rheuma).

De grote medaille in hoog reliëf + detail van de keerzijde (schaal 50%)

^[15] *Unterwegs...*, o.c. [n. 2], p. 110, afbeelding 91: Spee-Plakette 1991.

Op de keerzijde van deze medaillon zien we het diep reliëf van de hoofdfiguur Spee en de zijkanten. Het logo **BG** is er ingegoten, en bovenaan is een horizontale baar voorzien om de medaillon op te hangen. De kunstenaar heeft in het stollende brons nog een persoonlijke dedicatie toegevoegd in zijn handschrift: *für Luc | Bert Gerresheim*. Van dit stuk werden slechts enkele exemplaren gegoten.

Een tweede *Spee-Plakette* is wat groter dan de eerste en heeft een doorsnede van ca 24 cm

Deze tweede *Plakette* is vrij gelijkaardig aan de eerste maar iets groter, en het hoofd van Pater Spee komt tot over de bovenboord. Aan zijn linkerkant zien we tussen zijn linkerschouder en de luit een Christus aan het kruis (franciscaans Tau-kruis).

Spee-Plakette 2007 (afdruk in was, schaal 50%)

De Spee-Medaille

Zilver, doorsnede 10,4 cm, eenzijdig.

We zien Pater Friedrich Spee die zich ontfermt over een heks die in zijn armen bezwijmt. De pater draagt in zijn rechterhand het boek *Cautio criminalis*, en daarnaast zien we de foltertuigen: brandstapel, boeien en schroeven. Boven zijn linkerschouder zien we opnieuw de luit en enkele partituren.

De keerzijde is vlak met drie inscripties: het logo van Bert Gerresheim BG, de stempel van de gieterij **SCHMAKE DUSSELDORF**, en de handtekening van de kunstenaar.

Spee-medaille, schaal 60%

Over Pater Friedrich Spee zijn talrijke studies gepubliceerd, die zijn opgenomen in de bibliografie van voormelde werken. Een belangrijk werk zijn de vier boekdelen van Theo VAN OORSCHOT, *Friedrich Spee. Sämtliche Schriften. Historisch-kritische Ausgabe*, Bern, 1968, 1985 & 2005. Over de numismatisch uitwerking door Bert GERRESHEIM van deze bijzondere figuur is tot heden weinig literatuur verschenen, en in publicaties over Duitse medailleurs komt hij nauwelijks of niet aan bod. Moge deze bescheiden bijdrage hieraan verhelpen.

Hakendover, ten Langveld, Sint-Lucas 2015.